

ПСИХОЛОГІЧНА СТРУКТУРА КРЕАТИВНОСТІ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ У ПРОЦЕСІ АКАДЕМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

PSYCHOLOGICAL STRUCTURE OF CREATIVITY OF FUTURE LAWYERS IN THE PROCESS OF ACADEMIC ACTIVITY

УДК 159.9.072

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2025.69.2.7>**Саврасов М.В.**

д.психол.н., доцент,
в.о. завідувача кафедри загальної
та диференційної психології
Державний вищий навчальний заклад
«Донбаський державний
педагогічний університет»,
провідний науковий співробітник
лабораторії практичної психології освіти
Український науково-методичний центр
практичної психології і соціальної роботи
Національної академії
педагогічних наук України

Тимцюрак Ю.В.

аспірант кафедри загальної
та диференційної психології
Державний вищий навчальний заклад
«Донбаський державний педагогічний
університет»

Цікало Ю.А.

аспірант кафедри загальної
та диференційної психології
Державний вищий навчальний заклад
«Донбаський державний педагогічний
університет»

Теоретико-методологічний аналіз особливостей професійної підготовки майбутнього юриста в умовах сучасного вишу уможливорює розуміння його креативності як чинника досягнення позитивного результату в академічно-професійній активності, що розкривається у продуктивній комунікації з навколишнім академічно-професійним середовищем, суттєво сприяє задоволенню значущих для людини освітньо-теоретичних і практичних юридичних потреб.

Окремі дослідники виділяють такі компоненти креативності: когнітивний, емоційний, мотиваційний, поведінковий, оцінний, внутрішньоособистісний і міжособистісний. Додатково можуть виділятися підсистеми реалізації креативного потенціалу, що пов'язані з науково-теоретичною підготовкою, дидактико-методичною підготовкою й особистістю майбутнього фахівця, особливостями його мотивації, самоорганізації, когнітивного розвитку та міжособистісної взаємодії, а також структурно-функціональні параметри таких його психологічних підсистем, як дидактична підсистема, виховна підсистема, організаційно-управлінська підсистема, підсистема самовдосконалення та громадсько-педагогічна підсистема.

Емпіричний аналіз факторних структур креативності майбутніх юристів на ключових етапах навчання дозволяє виявити її описати її специфіку. На початку навчання у вишій креативність майбутніх юристів вирізняється дифузністю зв'язків і домінуванням прояву окремих креативних здібностей – оригінальності в генерації ідей і гнучкості у створенні творчих продуктів. Починаючи із третього курсу відбувається інтеграція психологічних здібностей у сфері вербальної та невербальної креативності майбутніх юристів. Ця тенденція прогресує за умови продовження навчання на магістерському рівні вищої освіти, причому внутрішні зв'язки в межах чинників креативності майбутніх юристів стають міцнішими.

Ключові слова: майбутній юрист, особистість, академічна діяльність, вербальна креативність, невербальна креативність, дисперсія, фактор, структура.

Theoretical and methodological analysis of the features of the professional training of a future lawyer in the conditions of a modern university makes it possible to understand his creativity as a factor in achieving a positive result in academic and professional activity, which is revealed in productive communication with the surrounding academic and professional environment, and significantly contributes to the satisfaction of educational, theoretical and practical legal needs that are significant for a person.

Some researchers distinguish certain components of creativity: cognitive, emotional, motivational, behavioral, evaluative, intrapersonal and interpersonal. Additionally, subsystems of the realization of creative potential can be distinguished, which are associated with scientific and theoretical training, didactic and methodological training and the personality of the future specialist, the features of his motivation, self-organization, cognitive development and interpersonal interaction, as well as the structural and functional parameters of such psychological subsystems as the didactic subsystem, the educational subsystem, the organizational and managerial subsystem, the self-improvement subsystem and the public and pedagogical subsystem.

Empirical analysis of the factor structures of the creativity of future lawyers at key stages of training allows us to identify and describe its specifics. At the beginning of higher education, the creativity of future lawyers is characterized by the diffuseness of connections and the dominance of the manifestation of individual creative abilities – originality in the generation of ideas and flexibility in the creation of creative products. Starting from the third year, the integration of psychological abilities in the field of verbal and non-verbal creativity of future lawyers occurs. This trend progresses as studies continue at the master's level of higher education, and the internal connections within the creativity factors of future lawyers become stronger.

Key words: future lawyer, personality, academic activity, verbal creativity, non-verbal creativity, variance, factor, structure.

Креативність професійного юриста завдяки своєрідності його світобачення та світосприйняття, специфіки його практичної та прикладної правозастосовної діяльності багато в чому детермінована його особистісними, прогностичними, морально-етичними, вольовими й активнісними психічними якостями тощо. Панівна контекстна психолого-педагогічна парадигма постулює їх становлення та розвиток у процесі професійної підготовки майбутнього юриста як фахівця в галузі правоохоронної та правозастосовної діяльності, проте, на нашу думку, замало зважають на кон-

текст його подальшої юридичної практики, рівень її ефективності та продуктивності, через неналежний рівень вивчення та систематизації наукових відомостей у сфері креативності майбутнього правника. Постає питання щодо структури та функцій креативності майбутнього юриста на ключових етапах його професійної підготовки, як запоруки формування на належному рівні низки професійно важливих якостей, життєвої самореалізації, продуктивної комунікації ефективного професійного становлення. Саме такі міркування зумовлюють актуальність і доцільність нашого дослідження.

Ф. Barron і D. Harrington визначили специфічними властивостями креативного процесу, продукту й особистості їхню оригінальність, спроможність, валідність, адекватність завданню, ще одна властивість, яка може бути названою придатністю – естетична, екологічна, оптимальна форма, правильна й оригінальна натепер [9].

М. Runco виділено п'ять компонентів: когнітивний, емоційний, поведінковий, міжособистісний (як здатність сприймати креативність інших і працювати з іншими у процесі креативної діяльності), середовище (ключовими характеристиками якого є толерантність, поміркованість і наявність ресурсів) [10]. А. Ferrari, R. Cachia, Y. Punie вважають, що креативність виявляється у процесі взаємодії восьми компонентів: когнітивних здібностей, навичок мислення, мотивації, емоційних процесів, рис особистості, уяви й оцінки [11].

Н. Луцан у процесі реалізації креативного потенціалу визначає п'ять основних підсистем, що пов'язанні з науково-теоретичною підготовкою, дидактико-методичною підготовкою й особистістю майбутнього фахівця, особливостями його мотивації, самоорганізації, когнітивного розвитку та міжособистісної взаємодії, а саме: дидактичну підсистему, виховну підсистему, організаційно-управлінську підсистему, підсистему самовдосконалення та громадсько-педагогічну підсистему [5].

Н. Євдокимова визначає професійну ідентифікацію та професійне становлення майбутнього юриста в контексті юриспруденції, психології, педагогіки та решти суміжних наук. Велика увага приділяється вивченню психолого-юридичних здібностей, стилям юридичної діяльності та професійного спілкування юриста, проблемам професійної правової компетенції, а також професійно важливим якостям особистості юриста [3].

Д. Сафіян підкреслює, що гармонійний розвиток особистості професіонала, розкриття його креативного потенціалу, досягнення ним фахової зрілості та професійної майстерності відбуваються протягом усього його життя. Юридична діяльність, як специфічний вид професійної діяльності, спирається на низку здібностей і характеристик зрілої особистості професіонала, особливо якщо людині властива розвинена професійна суб'єктність або вона долучена до організації й управління професійною діяльністю оточення [8].

А. Рибачук убачає одним зі способів оптимізації процесу професійної підготовки майбутніх юристів застосування педагогічних технологій, що ґрунтуються на вживанні засобів, що активізують та інтенсифікують діяльність студентів правового профілю та розуміються як система методів, прийомів і засобів, які спрямовані на підвищення ефективності й інтенсивності академічного процесу та перебувають у взаємодії з іншими освітніми аспектами [6].

В. Рижиков розробляв психограму майбутнього юриста і як фрагмент цільової моделі майбутнього фахівця, що впорядковує всі компоненти

вишівського навчально-виховного процесу, тобто мету, завдання, принципи, зміст, форми організації академічного процесу, технічні засоби навчання, а також критерії та методи оцінювання рівня професійної готовності майбутнього юриста, включає до її складу особистісні, мотиваційні, емоційно-вольові компоненти та намагається виділяти економічний аспект його професійного становлення як системний чинник, що упорядковує всі компоненти методики формування економічної культури майбутніх фахівців юридичного профілю [7].

О. Василенко пропонує власну модель організації самостійної роботи студентів-юристів заочної форми навчання, що складається з таких етапів, як: орієнтовний (підготовчий), діяльнісний (виконавчий) і контроль-корекційний (заключний), що сприяє забезпеченню оптимального рівня індивідуально-психологічної готовності студентів до самостійного навчання, засвоєнню майбутніми юристами юридичних знань, набуттю ними практичних умінь, удосконаленню навичок правової роботи, розвитку професійно важливих особистісних характеристик [2].

У дослідженнях Р. Каламаж послідовно розробляється ієрархічна модель професійної Я-концепції майбутніх юристів, що виступає як специфічне особистісне утворення, що є наслідком взаємодії внутрішнього, суб'єктивного світу та зовнішнього середовища, репрезентованого насамперед особливостями юридичної професії й умовами юридичної спільноти. Сутність професійної Я-концепції професійного й особистісного розвитку майбутніх юристів передбачає чітке уявлення про структурні компоненти, механізми її реалізації, функціональне призначення, етапи становлення в умовах вишу, рівні розвитку на основі системи критеріїв і відповідних показників [4].

А. Білоножко досліджує чинники становлення комунікативної культури майбутнього юриста у процесі професійної підготовки та підкреслює, що комунікативна культура майбутнього юриста являє собою інтегративну властивість особистості, що включає комунікативні знання, цінності, досвід спілкування, реалізація яких дозволяє досягати взаєморозуміння між суб'єктами правової діяльності та включає культуру почуттів, мислення, мовлення, культуру здоров'я, що закладає першооснову цілісної професійної культури юристів [1].

З огляду на проведений аналіз особливостей професійної підготовки майбутнього юриста, місце та функцію в цьому процесі креативності, варто вбачати її як детермінант позитивного результату академічно-професійної активності майбутнього юриста, що розкривається в його продуктивній комунікації з навколишнім академічно-професійним середовищем, суттєво сприяє задоволенню власних освітніх (умотивоване, осмислене, емоційно позитивне опанування юридичних знань, правничих умінь і процесуальних навичок) і практичних юридичних потреб (набуття професійно

необхідних правничих якостей, комунікативних характеристик, норм професійного спілкування, морально-етичних цінностей, відчуття особистісної самореалізації та професійної самоактуалізації саме в даній царині, жага подальшого професійного юридичного розвитку).

Метою нашої роботи є проведення аналізу та характеристика структури й основних складових частин креативності майбутніх юристів у процесі професійної юридичної підготовки. Відповідно до поставленої мети дослідження були визначені такі завдання: 1) визначити сучасні науково-теоретичні передумови дослідження структури та складових частин креативності майбутніх юристів; 2) емпірично схарактеризувати особливості структури та будови креативності майбутніх юристів на різних етапах їхньої професійної підготовки; 3) поглибити наявні наукові відомості про психологічну структуру креативності особистості сучасних правників.

Методи дослідження: теоретико-методологічний аналіз психолого-педагогічної літератури з теми дослідження, психолого-діагностичне обстеження студентів-юристів на ключових етапах навчання, методи математико-статистичної обробки матеріалу (факторний аналіз отриманих у процесі експерименту даних із використанням методу головних компонент із подальшим обертанням за принципом VARIMAX). У процесі дослідження використано такі психолого-діагностичні методики: тест невербальної креативності Е. Торренса та тест вербальної креативності С. Медніка.

Емпіричну вибірку дослідження становили студенти першого та третього років навчання денної та заочної форм першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 081 Право, що навчаються на факультеті історії і права в Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди, загальною кількістю 50 осіб.

Основним завданням дослідження було визначення психологічної структури креативності майбутнього юриста на кожному з етапів навчання у юридичному виші, що і реалізовано нами нижче.

У таблиці 1 показано факторну структуру креативності студентів-першокурсників. Суттєвою від-

знакою отриманої структури виявляється те, що показник швидкості невербальної креативності майбутніх юристів не ввійшов до жодного із двох чинників. Така особливість пов'язана з тим, що у студентів першого курсу показник невербальної швидкості є високим незалежно від типу креативності, отже, за будь-якого рівня інших параметрів креативності показник образної швидкості є високим у студентів-першокурсників, тобто образна швидкість не корелює в них з іншими параметрами креативності, тому не ввійшла на значущому рівні до факторної структури.

Перший фактор (31,3% сумарної дисперсії, факторна вага – 2,51) представлений показниками оригінальності (0,91) та розробленості (0,67) невербальної креативності, а також оригінальністю (0,71) та швидкістю (0,62) невербальної креативності. Через найбільш навантажені компоненти структури – оригінальність вербальної і невербальної креативності – фактор був названий «Здатність до генерації оригінальних ідей».

Другий фактор (31% дисперсії, 2,47 – факторна вага) складений показниками невербальної гнучкості (0,88), невербальної розробленості (0,79), невербальної гнучкості (0,73), невербальної швидкості (0,62). За провідними за навантаженням компонентами – гнучкістю вербальної та невербальною – фактор був названий «Здатність до варіювання та переключення в генерації ідей».

У таблиці 2 показано факторну структуру креативності студентів-третьокурсників. Перший фактор (36%) представлений показниками вербальної креативності, а другий (34%) – невербальної креативності, саме тому фактори дістали відповідні назви «Вербальна креативність» і «Невербальна креативність». Факторна структура пояснює 70% сумарної дисперсії.

У таблиці 3 показано факторну структуру креативності студентів-п'ятикурсників. Так само, як і у третьокурсників, перший фактор (37%) представлений показниками вербальної креативності, а другий (36%) – невербальної креативності, саме тому фактори дістали відповідні назви – «Вербальна креативність» і «Невербальна креативність». Варто зазначити, що відповідні фактори

Таблиця 1

Факторна структура креативності майбутніх юристів на першому році навчання

Показники креативності	Фактор 1	Фактор 2
Швидкість образної креативності	-0,263895	-0,054217
Оригінальність образної креативності	0,913258	0,216524
Гнучкість образної креативності	0,447669	0,733667
Розробленість образної креативності	0,672217	0,102767
Швидкість вербальної креативності	0,622579	0,618013
Гнучкість вербальної креативності	0,015291	0,888380
Оригінальність вербальної креативності	0,712440	0,283852
Розробленість вербальної креативності	0,239290	0,789945
Загальна дисперсія	2,508634	2,474393
Доля загальної дисперсії	0,313579	0,309299

Таблиця 2

Факторна структура креативності майбутніх юристів на третьому році навчання

Показники креативності	Фактор 1	Фактор 2
Швидкість образної креативності	-0,418915	0,601932
Оригінальність образної креативності	-0,110119	0,905861
Гнучкість образної креативності	0,234132	0,748090
Розробленість образної креативності	-0,279723	0,893677
Швидкість вербальної креативності	0,859074	0,209918
Гнучкість вербальної креативності	0,800230	-0,285308
Оригінальність вербальної креативності	0,686336	-0,059714
Розробленість вербальної креативності	0,853955	-0,240395
Загальна дисперсія	2,899351	2,728025
Доля загальної дисперсії	0,362419	0,341003

на 5 курсі навантажені навіть більше, ніж на третьому курсі, і пояснюють 73% дисперсії. Можна достовірно стверджувати, що структурні зв'язки між різними параметрами окремо вербальної та невербальної креативності з віком та мірою досвіду навчальної діяльності за професійним спрямуванням стають міцнішими.

Отже, факторна структура креативності студентів, які опановують юридичну професію, має власну специфіку залежно від етапу навчання. На початку навчання у виші креативність майбутніх юристів вирізняється розмитістю зв'язків і домінуванням прояву окремих креативних здібностей – оригінальності в генерації ідей і гнучкості у ство-

Таблиця 3

Факторна структура креативності майбутніх юристів на п'ятому році навчання

Показники креативності	Фактор 1	Фактор 2
Швидкість образної креативності	-0,488932	0,747186
Оригінальність образної креативності	0,038105	0,830754
Гнучкість образної креативності	-0,007019	0,840015
Розробленість образної креативності	-0,226466	0,858167
Швидкість вербальної креативності	0,850243	0,183850
Гнучкість вербальної креативності	0,782082	-0,277822
Оригінальність вербальної креативності	0,788771	-0,147847
Розробленість вербальної креативності	0,852161	-0,167657
Загальна дисперсія	2,974745	2,851469
Доля загальної дисперсії	0,371843	0,356434

ренні творчих продуктів. Починаючи із третього курсу відбувається інтеграція якостей і здібностей вербальної та невербальної креативності майбутніх юристів. Ця тенденція зберігається до п'ятого курсу, внутрішні зв'язки в межах факторів стають міцнішими.

За результатами проведеного дослідження можемо зробити такі висновки: 1) можемо стверджувати, що креативність майбутнього юриста варто розуміти як чинник позитивного результату академічно-професійної активності майбутнього юриста, що розкривається в його продуктивній комунікації з навколишнім академічно-професійним середовищем, суттєво сприяє задоволенню власних освітньо-теоретичних і практичних юридичних потреб; 2) зазначимо, що на початку опанування професії креативність майбутніх юристів вирізняється розмитістю зв'язків і домінуванням прояву окремих креативних здібностей – оригінальності в генерації ідей і гнучкості у створенні творчих продуктів; 3) на етапі

третього – п'ятого років навчання відбувається інтеграція якостей і здібностей вербальної та невербальної креативності майбутніх юристів, внутрішньофакторні зв'язки показників стають дедалі міцнішими.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Білоножко А. Соціально-психологічні чинники становлення комунікативної культури майбутнього юриста у процесі професійної підготовки : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05. Київ, 2008. 21 с.
2. Василенко О. Організація самостійної роботи студентів заочної форми навчання вищих навчальних закладів юридичного профілю : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2008. 20 с.
3. Євдокимова Н. Психологічні засади формування суб'єкта правничої діяльності у вищому навчальному закладі : монографія. Миколаїв : Іліон, 2011. 420 с.
4. Каламаж Р. Психологія формування професійної Я-концепції майбутніх юристів : автореф. дис. ... докт. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2010. 45 с.

5. Луцан Н. Підготовка вчителів початкових класів до професійної мобільності в умовах гірського регіону. *Гірська школа Українських Карпат*. 2015. № 12–13. С. 193–195.

6. Рибачук А. Застосування педагогічних технологій у процесі фахової підготовки майбутніх юристів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2010. 20 с.

7. Рижиков В. Методика формування економічної культури у процесі підготовки майбутніх юристів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Луганськ, 2006. 20 с.

8. Саврасов М., Сафіян Д. Стисла характеристика психологічної адаптації судового експерта до

сучасних умов професійної діяльності. *Габітус*. 2020. Вип. 20. Т. 1. С. 267–271.

9. Barron F., Harrington D. Creativity, intelligence and personality. *Ann. Rev. of Psychology*. 1981. V. 32. P. 439–476.

10. Encyclopedia of Creativity : in 2 ed. / Steven R. Pritzker, M. Runco (ed.). San Diego ; London : Academic Press, 1999. Vol. 1. 853 p.

11. European Commission. Innovation and Creativity in Education and Training in the EU Member States: Fostering Creative Learning and Supporting Innovative Teaching. Literature review / A. Ferrari, R. Cachia, Y. Punie. Luxembourg : Office for Official Publications of the EC, 2009. 55 p.